

*O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi
Urganch filiali "Lazgi" bo'limi kichik ilmiy xodimi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada lazgining bugungi kungacha rivojlanish yo'li, insoniyat tarixida tutgan o'рни, hayotimizdagi eng dolzarb masala bo'lmish inson tarbiyasidagi ro'li va ahamiyati haqida ma'lumotlar beriladi.*

Kalit so'zlar: *raqs, yallali lazgi, ibtidoiy davr, o'zbek Xorazm truppsi, garmonchi qizlar.*

РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННЫХ ВОЛОСАТЫХ ЛАЗГИ И ЕГО РОЛЬ В ОБРАЗОВАНИИ ЧЕЛОВЕКА

Худайберганова Тохтаджон

*Государственная академия хореографии Узбекистана
Ургенчский филиал отделение "Лазги"
младший научный сотрудник*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о пути развития лазги до наших дней, его месте в истории человечества, его роли и значении в воспитании человека, что является наиболее актуальным вопросом в нашей жизни.*

Ключевые слова: *танец, лазги с гривой, первобытный период, узбекская хорезмская труппа, девушки-гармошки.*

Raqs san'ati - o'ziga xos mazmun va chuqur ma'noga egaligi bilan xalq qalbiga yaqindir. Ayniqsa, xalq raqslari orqali xalqning tarixi, turmush tarzi, vodiy, voha va o'lkalariga xos ajib tarovati, mehnat jarayoni, yuksak madaniyati, insoniy fazilatlari tarannum etilishi bilan qimmatlidir.

Raqs - insoniyat paydo bo'lgan ilk davrlardayoq tug'ilgan va san'atning eng qadimgi, keng tarqalgan va ommabop turlariga kiradi. Qadimdan inson hayotining muhim jabhalarida raqs san'ati alohida o'rin tutgan. Ibtidoiy davrda insonlar tomonidan tabiat hodisalari (quyosh, suv, olov bilan bog'liq) turli afsonaviy ko'rinishlarda tushunilgan. Tabiat mo'jizalari insonlarga yaxshilik yoki yomonlik keltiruvchi kuch sifatida tasavvur qilingan. Zardushtilik dinining muqaddas kitobi "Avesto" bitiklarda tabiat mo'jizalari jonli timsollarda tasvirlangani va ular pantomimik raqs shaklida ijro etilgani haqida ma'lumotlar beriladi. Insonlarning mehnat jarayonlari, hayvonlarning harakatlari, afsonaviy xarakterdagi harbiy vatanparvarlik ruhidagi raqslari ijro etishgan. Bu davrda odamlar tabiat kuchiga tayanganlar. Ular o'z fikrlarini bayon eta olmay omadli ov bo'lishini so'rab yalinishgan, yomg'ir yog'ishini, farzand ato etishini istab iltijo qilganlar.

O'zbek raqs daholari yaratgan g'oyaviy-badiiy jihatdan yuksak mumtoz raqslar xalqimizni asrlar davomida insonparvarlik, ona Vatanga muhabbat, jasorat, fidokorlik, kurashchanlik, go'zal xulq ruhida tarbiyalashga yaqindan yordam berib kelmoqda. Kelajak avlodni voyaga yetkazish, xalq orasida haqiqiy insoniylik munosabatlarini shakllantirishda o'zbek xalqining merosi bo'lgan lazgi bugungi kunda muhim estetik tarbiya vositasi sifatida xizmat qilmoqda. Inson tarbiyasi estetik, axloqiy-madaniy tarbiya sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

“O'zbek raqs me'rosini o'zlaridan oldingi avlodlardan qabul qilib, uni o'nlab yillar va asrlar mobaynida ko'z qorachig'idek saqlab kelgan ko'pgina ijrochilarning nomlari ma'lum. Raqs san'ati asoschilari Yusufjon qiziq Shakarjonov, Ahmadjon Umurzoqov, Usta Olim Komilov, Qimmatxon Sultonova, Sharofat To'rayeva, Tamaraxonim kabi XIX asr oxiri XX asr boshlarida yashab o'tgan o'nlab taniqli raqs ustalarining nomlari mashhur. XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi raqs san'ati haqida shu davrda yashab ijod etgan birinchi raqs tadqiqotchisi I.G.Baxta Farg'ona va Toshkent qadimgi raqslari va raqs ustalari to'g'risida ma'lumot yig'gan. U XX asr boshlarida Farg'ona vodiysi, Xorazm va Buxoroda faoliyat boshlangan taniqli raqqosalar bilan uchrashib, muloqotda bo'lgan.”⁴²

Ijtimoiy hayotimiz taraqqiy etgani sari boshqa san'at sohalari kabi raqs san'ati ham kundan kunga boyib, xarakteri, mavzulari o'zgarib bordi. Mehnat raqslari esa yangicha talqinda, yangi hayotiy ehtiyoj sifatida, insonlarga ruhiy madad beruvchi, quvonch va rohat baxsh etuvchi raqslar ijro etila boshlandi. Xorazmning madaniyati va san'ati XX asrga kelib o'z rivojida yangi pog'onaga ko'tarildi. U yanada ommaviylashdi. Zamonaviy axborot vositalari — radio, televideniye, ovoz yozib olish imkoniyati san'atning gurkirab rivojlanishi uchun katta yo'l ochdi. Bunda turli truppalar barpo etilishi, konsert brigadalari tuzilishi muhim ro'l o'ynadi.

“1920-yillarda Samandar Saroymonov rahbarligida o'zbek Xorazm truppasi tashkil topdi. Yangi tashkil topgan mahalliy truppga ayollarni jalb etish, eng qiyin masala edi. Bu holat ancha vaqt davom etdi. Shuning uchun avvallari ayol raqqosalar sahnada raqs ijro etmaganlar. Mavjud an'analar ayollarning davrada ochiq yuzda o'ynashiga yo'l qo'ymas edi. Xotin-qizlarning davraga chiqishi o'z-o'zidan bo'lmagan, albatta. Ayollar orasida xalfachilik san'ati rivojlanib, xotin-qizlar bayram, tomosha, to'y, ziyofatlarda faollik ko'rsatib kelayotgan edi”⁴³.

1934-yilda Xorazmda Onajon Sobirova rahbarligida garmonchi qizlar ansambli tuzildi. Bu ansambl dasturi asosan Xorazm xalq laparlari va raqslaridan iborat bo'lgan. Garmonchi qizlar ansambli Toshkentga safar qilib, poytaxt tomoshabinlarini o'zlarining san'atlari bilan lol qoldirgan edilar. Bu ansamblning Roviya Otajonova, Soraxon Ollaberganova, O'g'iljon Masharipova, Poshshoxon Matchonova, Rahima Hakimova kabi san'atkorlari yuksak unvonlarga sazovor bo'ldilar. Tamaraxonim, Gavharxonim

⁴² G.Matyoqubova “Ofatijon “lazgi”. - T. Adabiyot va san'at nashriyoti, 1993. - 64 bet.

⁴³ G. Matyoqubova. Sh. Eshjonova. Lazgi. - Urganch: “Quvanchbek Mashhura”, 2017. - 240 bet.

Rahimovlar Xorazmga kelib, Onajon opadan lapar, raqslarini o'rganib, uni o'z ustozlari deb bilganlar. Garmonchi qizlar ansambli Xorazmda xotin-qiz raqslarini tiklash, boyitishda muhim rol o'ynadi. Natijada ayollar raqs maktabi uslubi yaratildi.

“1940-yillarda xalq ashulalari bilan ijro etiladigan yallali raqslar ham shakllana bordi. Sheroziy, Jummi ota, Nurmamat Boltayev, Komiljon Otaniyozov kabi mashhur san'atkorlarning yallali qo'shiqlariga oldin erkaklar bo'lsa, endi raqqosalar ham o'ynay boshlashdi”⁴⁴. Xalq yallali raqslariga Bekjon Madrimov, Sulton Otaniyozov, Zarip Latipov, Qodir Jumaniyozov, Jummiqul kabi raqqoslar qayroqda va qayroqsiz qoyilmaqom qilib raqsga tushganlar. Shu tariqa “Lazgi” ning yangicha, yallali turi paydo bo'ldi. O'tmishdagi ustozlar “Lazgi” ni ilohiy kuy, insonning yaralish kuyi deb hisoblashgani uchun unga so'z bog'lashga botinmay kelgan ekanlar. Birinchi bo'lib “Lazgi”ga ustoz Komiljon Otaniyozov so'z bog'ladi. U Komil Xorazmiy she'ri asosida aytiladigan “Yallali lazgi” ijodkoridir. Shundan keyin “Lazgi”ga so'z bog'lash an'anaga aylandi.

Komiljon Otaniyozov raqs san'atining ham chuqur bilimdoni edi. “Yallali lazgi” so'z ma'nolarini raqs harakatlari orqali ham ifoda etishi kerak edi. Komiljon Otaniyozov o'ta talabchan san'atkorlardan biri bo'lgan. Mashg'ulot davrida raqqosadan yallaning so'zini yod olgan-olmaganini so'rar. Har bir so'zni raqs elementlari orqali betakror ijro etishni, raqs xarakterini obrazlar orqali ko'rsatishni va shu kuy ichida yashashni talab qilgan. Uning bu shartlari raqqosani ko'p izlanishga, betakror muqom, harakatlarni topib, yangilik yaratishga olib kelardi. Ustoz mana shu imtihonlardan o'tgan raqqosagagina “Lazgi”ga o'ynashga ruxsat berar ekan. Komiljon Otaniyozov «Yallali lazgi»ga “*So'zla mango ey sanam, kimni sevar yorisan, ey qaro ko'z, bo'y-bo'y, Ey qora ko'z, gal bari*”, degan naqoratni qo'shdi.

Xorazmda ashulachilik san'atining mohir iste'dod egalari qaysi xil “Lazgi” yaratmasinlar Komiljon Otaniyozov yaratgan naqoratni asos qilib oladilar. Olmaxon Hayitovning “Seni o'zing bir yona”, Bobomurod Hamdamovning “Gal-gal”, Ortiq Otajonovning “Xorazmning lazgisi”, Otajon Xudoyshukurovning “Parang ro'mol”, Karim Rahmonovning “O'yna o'yna”, To'raboy Shomurodovning “Ajoyib” kabi “Yallali lazgi” larida K.Otaniyozov kashf etgan naqorat ishlatilgan va hozirgacha bu an'ana saqlanib qolingan. Mazkur naqorat “Lazgi”ga juda uyg'un, unga joziba, o'ynoqi ohang bag'ishlaydi. Qolaversa, shogirdlarning ustozga ehtiromi bu holatda o'z aksini topmoqda.

Ustoz yaratgan “Kimni sevar yorisan”, “Yallali lazgi”siga birinchi bo'lib Roza Safoyeva, Roviyaixonim Otajonovlar raqsga tushib, go'zal raqs uslubini yaratdi. Keyinchalik Gulchehra Mirzayeva, Gulchehra Ismoilovlar unga yangi jilvalar qo'shdilar. Ular musiqaga mos ohangda qars urish usuli ijodkorlaridir. Shu-shu qaysi raqqosa tomonidan “Yallali lazgi” o'ynalmasin, qars urish uslubi qo'llanadigan bo'ldi.

⁴⁴ G.Matyoqubova “Ofatijon “lazgi”. - T. Adabiyot va san'at nashriyoti, 1993. - 66 bet.

“1960—1970-yillardan keyin “Yallali lazgi”ga asosan xotin-qizlar o‘ynaydigan bo‘ldi. Xonandalarimizning ayolga muhabbatini kuylaydigan, ayol go‘zalligini ifodalaydigan mazmundagi she‘r tanlashlari ana shunga olib keldi, zero “Lazgi” ijrochisining asosiy maqsadi — aytilayotgan so‘zga monand raqs harakatlari yaratishdir”⁴⁵.

Hozirgi davrda “Yallali lazgi”ni Shirin Eshniyozova, Nodira Abdullayeva, Nasiba Abdullayeva, Sayyora Xo‘jayeva, Gavhar Ashurova, O‘g‘iljon Abdullayevalar ijro etib, ustozlari yaratgan san‘atni davom ettirib, el hurmatini qozonib kelishmoqda. Biroq, afsuski, keyingi davrda, xususan 1970-1980 yillarga kelib, raqslarimizning milliy, o‘ziga xos qiyofasi bir oz xiralashdi. Raqslarimizni milliy, an‘anaviy uslubda emas, yevropacha ijro etadiganlar ko‘paydi. Natijada “Xorazm lazgi”sida behuda yelib yugurishlar, sakrashlar, gir-gir aylanishlar, chopishlar, begona harakatlar paydo bo‘ldi. Bunday raqqosalarning raqsi kimga, qaysi xalqqa mansub ekanini aytish ham qiyin bo‘lib qoldi. Bularga qiyofasiz, jozibasiz raqslar sifatida qaraladigan bo‘ldi.

Yaxshiyamki, so‘nggi yillarda san‘atkorlarimiz bu yot unsurlarning milliy san‘atni inqirozga olib kelishini tushunib yetdilar. Xalqimiz bu qiyofasiz san‘atini xush ko‘rmadi. Hayotning o‘zi milliy zaminga qaytardi. Milliy san‘at yana o‘z o‘rniga qayta boshladi. Yo‘qolib ketayotgan qadimgi o‘yinlarimiz asl holida tiklana boshladi. Po‘latjon Rahmonov, Roviya Otajonova, Karimjon Rahimov, Marat Jumaboyev, Karomat Bobojonovalar “Yallali lazgi” raqslarining shakllanishida, uning xilma-xil turlarini yaratishda, ularni yoshlarga o‘rgatishda katta xizmat qildilar.

Raqs san‘ati, musiqa va kuy - ilohiydan kelgan degan gap bor. Bu bejiz emas. Ular ruh bilan jismning, moddiyat bilan ma‘naviyatning uyg‘unligini taqozo etadi. Kuy bilan qadim zamonlarda bemorlarni davolashgan. Kuy tinglaganda yoki raqs tomosha qilganda inson qalbi zavqqa to‘lib-toshadi, ko‘ngil orom oladi, xasta dil osoyishtalik topadi. Bu bejiz emas. San‘atning bunday olijanob ne‘mati san‘atkor zimmasiga ulkan mas‘uliyat yuklaydi, uni tinimsiz izlanishga, ijod etishga chorlaydi.

Shunday qilib, bugungi kunda “Lazgi” raqsi boyib bormoqda. Uning ommaviy raqs bilan ijro etiladigan shakli ham paydo bo‘ldi. “Lazgi” raqsining qaysi turi bo‘lmasin, u kim tomonidan ijro etilmasin, har kimda o‘ziga xos tarzda yangraydi. Har bir ijrochining uslubi o‘ziga xos va betakroridir. “Lazgi”ning original ijro uslublari, ko‘rinishi, mazmuni bilan farqlanadigan turlari ko‘p. Uning ochilmagan sirlari hali bir talay. “Lazgi” o‘z eliga, o‘z beshigiga ega bo‘lib, O‘zbek xalq raqs san‘ati tarixida uzoq tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tdi.

Lazgining inson tarbiyasidagi o‘rni deganda birinchi navbatda ruhiyatimizga ta‘sir qilishi, inson kayfiyatini tushkun holatdan ko‘tarinkilikka olib chiqishi nazarda tutiladi. Shu bilan birga, bu mo‘jizakor raqsning har bir harakatlarida sir-asrorlar yashiringanligi, jumladan, shukronalik, yetti o‘lchab bir chamalash ya‘ni uzoqni ko‘ra bilish, ishonch, vatanga muhabbat, sabr, mehr-oqibat va boshqa ko‘plab insoniy tuyg‘ularni o‘zida

⁴⁵ L.Abdeeva. O‘zbekiston raqs san‘ati. O‘zSSR davlat badiiy adabiyot nashryoti. Toshkent - 1960. 184 bet.

mujassamlashtirganligidir. Qolaversa, jismoniy tarafdin esa odamlarni harakat qilishga chorlaydi serharakat raqslardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.G.Matyoqubova “Ofatijon lazgi”. - T. Adabiyot va san’at nashriyoti, 1993. - 64 bet.
- 2.L.Avdeeva. “O‘zbek raqs san’ati” Toshkent - 1960. 184 bet.
- 3.Roza Verko. “Khorezm Lazgi: The Sunniest Dance on Earth”. 2020-yil <https://voicesoncentralasia.org/khorezm-lazgi-the-sunniest-dance-on-earth>.
- 4.G. Matyoqubova. Sh. Eshjonova. “Lazgi”. - Urganch: “Quvanchbek Mashhura”, 2017. - 240 bet.
- 5.N.E. Abraykulova. “Raqs” - Toshkent. “Turon-Iqbol” nashriyoti. 2018. - 154 bet